

Makalenin Geliş Tarihi: 05.05.2018
Kabul Tarihi: 10.05.2018
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİNDE AZERBAIJAN

AZERBAIJAN IN THE SPEECHES AND STATEMENTS OF ATATURK

Doç. Dr. Hayat ŞAMİYEVA*

ÖZ

“*Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinde Azerbaycan*” başlıklı bu makalede öncelikle hangi prensibin ortaya konulabileceği düşüncesiyle hareket edildi. Makalenin ana özelliği Atatürk ve onun Azerbaycan ile ilgili söylediği söylev ve demeçler olduğundan, bu yönde tüm konulara olmasa da, bazılarına dokunabildik. Azerbaycan sahip olduğu stratejik coğrafi konumu ve zengin doğal kaynakları nedeniyle tarih boyunca büyük güçlerin hakimiyet mücadelesine tanık olmuştur. Bölgeye egemen olma mücadelesine, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren etkili bir şekilde katılan Çarlık Rusya'sı XIX. yüzyılın başlarından itibaren Kuzey Azerbaycan'da gücünü hissettirmiş, 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Antlaşmaları ile İran, 1829 Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Rusya'nın bölgedeki egemenliğini tanımak zorunda kalmışlardır. Çarlık Rusya idaresi kendi imperyalist çıkarlarını sürekli kılmak ve Azerbaycan Türklerinin Türkiye ile irki ve kültürel bağlarını gevşetmek için bölgede planlı ve baskıçı politika izlemiştir. Böyle bir karışık devrin içerisinde ve ardından XX. yüzyılın öncesinde Azerbaycan ve Azerbaycan Türkleri Atatürk'ün daima odak merkezinde olmuş, buna göre de Atatürk'ün Azerbaycanla ilgili tüm söylev ve demeçlerinde Azerbaycan önemli yerlerden birini tutmuştur. Bu amaçla makalede Atatürk'ün gözüyle Azerbaycan konusu araştırılmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Azerbaycan, Milli Mücadele, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Söylev ve Demeçler, Azerbaycan Türkleri

ABSTRACT

We thought over the matter what principle we should approach at first in our article “*Azerbaijan in the speeches and statements of Ataturk*”. Since the essence of our article was

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi A. Bakıhanov Tarih Enstitüsü Öğretim Üyesi ve Azerbaycan Radyo-Televizyon Üst Kurulunda Başuzman; hayatsemi@rambler.ru

Ataturk and his speeches and statements, themes and issues related to Azerbaijan we were able to touch some issues associated with it.

Because of the favorable strategic-geographical location and rich natural resources throughout the history Azerbaijan has become the fighting arena for great powers. Tsarist Russia that tried to gain Azerbaijan, From the end of the 18th century began its purposeful strifes.

And beginning from the early 19th century applied his force. Under the Gulustan treaty of the 1813, Turkmenchay treaty of 1828, Iran and under the Edirne peace treaty the Ottoman were obliged to recordnize Russia's authority in this region. Tsarist Russia preferring its imperial interests and aiming to break rasial and cultural ties of Azerbaijani Turks with Turkey pursued planned and purposeful policy in the region.

In such an imperial period and then at the beginning of the 20th century Azerbaijan and Azerbaijani Turks were always in the spotlight of Ataturk and therefore Azerbaijan was always in the main place in speeches and statements of Ataturk. In this regard, we tried to investigate this matter in our research "*Azerbaijan with the eyes of Ataturk*".

Keywords: Ataturk, Azerbaijan, National struggle, Azerbaijan People's Republic, Speeches and statements, Azerbaijani Turks.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk XX. yüzyıl başlangıcından itibaren Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya Macaristan ve Çarlık Rusya'sı gibi büyük imparatorlukların çözülerek yerini yenedünya düzenine uygun olarak meydana çıkan üniter ulus devletlerine bırakmasıyla izlenen sürecin en ender şahsiyetlerinden biridir. Çöküş sürecine girmiş Osmanlı imparatorluğu üzerine Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarak sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda gerçekleştirdiği devrimlerle tüm dünya komuoyunu kendisine hayran bırakan Mustafa Kemal Atatürk'ün başardıkları Azerbaycan Türkleri tarafından da takdirle karşılanmıştır. Atatürk, Türk Dünyası'na, o cümleden Azerbaycan'a bağlı bir şahsiyet olmuştur. Türkiye ve onun Türk Dünyası'na olan ilgisi, bu konudaki düşünceleri Türklük ve Türk milliyetçiliği duyguları ile alakalıdır¹.

A- ATATÜRK'ÜN AZERBAYCAN POLİTİKASININ SİYASİ AYAĞINDA SSCB

Mustafa Kemal, Azerbaycan'a her zaman olumlu yaklaşmış, iki ülke ve halk arasındaki tarihi bağları da dikkate alarak ilişkilerin gelişmesi için çaba göstermiştir. Öte yandan Bolşevikler ile Azerbaycan arasında bir denge kurmanın gerekliliğine inanan Mustafa Kemal, aynı zamanda bağımsız bir Azerbaycan'ı desteklerken, tek müttefiki olan Rusya ile de ilişkilerin bozulmasını istememiştir. Mustafa Kemal'in Azerbaycan'a yönelik politikası gerçekçilik politikasından uzaklaşmadan dönemin şartlarının gerektirdiği ölçüde belirlenmiştir. Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal, Azerbaycan ile çok yakın temasta bulunmuş ve ciddi manada siyasi ilişkiler kurmuş, o günlerde karşılıklı elçilikler açılmıştır. Ancak Mustafa Kemal'in Azerbaycan politikasının siyasi ayağında SSCB etkin rol oynadığını da belirtmemiz gerekmektedir. Atatürk'ün Sovyet Rusya'sı, somut olarak Lenin'le yakınlığının tek sebebi Dünya siyasetine belirleyici etki gösteren muzaffer ordular komutanı İngiltere idi. Birleşik Krallık, Bolşevizm'i "*dünyayı kaplayacak bir hayalet*" gibi değerlendiriyor, Bolşevik Rusyası'na karşı Kolçak'ı, Denikin'i destekliyor ve onları silahlandırıyor. Türkiye'de aynı sonuçla karşılaştı. İngilizler ise Padişah hakimiyetini formal tutarak Türkiye arazilerinin müttefikler tarafından ele geçirilmesini istemekteydi. Yunanlılar İngilizlerin desteği ile İzmir'i işgal etmişti. Türkiye'nin pek çok bölgelerine İngiliz askerleri yerleştirilmişti. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı "*Ulusal Kurtuluş Savaşı*" ya da "*Milli Mücadele*" hedef alınmıştı. Böyle bir tarihi dönemde Mustafa Kemal Paşa bolşevikler ve özellikle Leninle yakınlamayı tercih etmişti. Bu dönemde

¹ Ülviye Aliyeva, **Azerbaycan ve Atatürk**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015, s.5.

Azerbaycan Türkiye'ye maddi yardımlarda bulunmuştu. İkinci İnönü Savaşından önce Mustafa Kemal Paşa Türkiye'nin Azerbaycan'daki Elçisi Memduh Şevket Bey (Esendal) aracılığıyla Neriman Nerimanov'a borç için müracaat etmiş, N.Nerimanov da Ankaraya altın, çok sayıda silah ve cephane yollamıştı. Mustafa Kemal Paşa, 1921'de Azerbaycan Başkanı N.Nerimanov'a bir mektub göndererek borç para talebinde bulundu. Mektup 17 Mart 1921'de TBMM Bakü Büyükelçisi olan Memduh Şevket Bey (Esendal) tarafından Nerimanov'a ulaştırıldı. N.Nerimanov Azerbaycan hükümeti içinde bazı bakanların karşı çıkmalarına rağmen, Mustafa Kemal Paşa'nın isteğine olumlu cevap verdi. Hemen hazırda bulunan beş yüz kilo altın Ankara'ya ulaştırıldı. TBMM Hükümeti bu altının iki yüz kilosunu devlet bütçesine ayırdı. Geriye kalanı ise silah ve mühimmat alımı için kullanıldı. Daha sonra Azerbaycan Hükümeti tarafından Rusya'dan alınan 10 milyon altın ruble, yine N.Nerimanov tarafından Ankara'ya gönderildi. Bir çok kaynakta Milli Mücadele'ye Azerbaycan'ın ve Türkistanlı Türklerin yaptıkları yardımlar “*Sovyet Yardımı*” diye kaydedilmiştir².

Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde “*şahıslanan*” Türk milliyetçiliği, beraberinde “*millî devlet*” anlayışını getirmiştir. O, son dönem Türkçülük hareketlerinin kendisine vermiş olduğu deneyimden yararlanarak, “*ümme*” anlayışına dayalı imparatorluk sisteminden, Türk milletine dayanan Türkiye Cumhuriyeti devletini kurma fikrine ulaşmış ve bunda başarılı olmuştur. “*Atatürk Türk milliyetçiliğini ilkelerinin temeli yapmış, yeni Türk devletinin siyasî, sosyal ve eğitime dair bütün kurumlarını da Türk milliyetçiliği esasına uygun olarak yapılandırmıştır*”³. Türk olmakla gurur duyan Mustafa Kemal Atatürk, aynı zamanda Türk milliyetçiliğine gönülden inanmıştır. O'nun Türk milliyetçiliği hususunda ne kadar samimi ve köklü duygulara sahip olduğunu bilmekteyiz⁴.

Atatürk'ün Batı Cephesi ve özellikle Azerbaycan hakkında oldukça duyarlı olduğunu söylemek gerekmektedir. O Azerbaycan Türklerini, Türkiye Türklerinin kardeşi olarak görmüştür. “*Bu konuda Azerbaycan'dan da söz edildi. Yakınıımızda bulunan Azerbaycan'a bir seneden beri propagandacılar gönderilmesi ve saire...Sanıyorum ki, benden önce söz söyleyen arkadaşımız Azerbaycan'la yakından ilgilidir. Elbette kendileri çok iyi bilirler ki, orada yakın zamana kadar büsbütün başka mahiyette bir hükümet vardı. Halbuki son zamanlarda Azerbaycan içinde birtakım inkılaplar oldu. Bu inkılâpların gerçek nedenlerini araştırmanızı rica ederim. Bundan dolayı Türkiye, Azerbaycan kardeşine kendi görüşlerini kardeşlik duygularını ve geleceğe dair bütün düşüncelerini ulaştırmıştır. Türkiye, Azerbaycan'a*

² Mahir Aslan, **Atatürk ve Azerbaycan Politikası**, Edirne Trakya Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, s.59.

³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları**, (Derleyen: Sadi Borak –Utkan Kocatürk), V, Ankara, 1972. s.142–143; Ercan Çelebi, “*Atatürk ve Türk Dünyası*”, , **Kastamonu Eğitim Dergisi**, XVIII/1, (Ocak-2010), s.201.

⁴ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara 1984, s.168; “*Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz*” (S. Borak-U. Kocatürk, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri...**, s.114.

kamutan göndermiş, subay göndermiş, her şey göndermiştir. Azerbaycan askeri varlığını kendisine layık bir tarzda şekillendirmiştir. Fakat biz arzu ederdik ki, Azerbaycan bizimle bizden daha çok ilgili olsun”⁵. Atatürk buradaki “büsütün başka mahiyette hükümet” söylemiyle, 1918-1920 yıllarında Azerbaycan’da kararlı bir tavır sergileyen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’ni kastetmektedir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin 100. Yıldönümü döneminde Atatürk’ün AHC’ne dayalı fikirleri de önem taşımaktadır. Bu nedendir ki, toplamda yirmi üç ay varlığını sürdürmüş olan AHC, 28 Nisan 1920’de Sovyetler tarafından işgal edilmiştir. Böyle ki, 27 Nisan 1920’de XI. Kızıl Ordu birliklerinin kuzeyden Azerbaycan’a saldırmasıyla önce Bakü’de, ardından da Gence’de yönetim komünistlerin denetimine geçmiş ve böylece bir gecede ülkedeki rejim temelinden değişmiştir. “Bu işgal girişimiyle Azerbaycan yetmiş sene sürecek olan Sovyet komünist rejiminin baskısı altına girerken, yurtdışında yaşayan Azerbaycan Türklerinin de sayısı hızla artmıştı. Öncekilerden farklı olarak bu defa ülkeyi terk etmek zorunda kalanların büyük çoğunluğunu kaymak tabakası teşkil ediyordu.”⁶ Ancak Sovyet Rusya’nın yürüttüğü “iki yüzlü siyaset” sonucu Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin yıkılması süreci Mustafa Kemal Paşa tarafından da gözlemlenmiştir.

Mustafa Kemal’in dış siyasetini “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesi bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti’ni kurmak olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa’nın Azerbaycan siyasetini belirlemede dönemin politik şartları yanında söz konusu ilkeye yönelik bağlılığı da etkili olmuştur. Yani Mustafa Kemal Paşa Sovyetler’in dostluğuna ciddi şekilde ihtiyaç duyması sebebiyle Azerbaycan siyasetinde dikkatli davranması gerektiğine inanmıştır. Çünkü, en ufak bir yanlış anlaşılma en yakın ve ciddi müttefiki olan Sovyetleri kaybettirebilirdi. O, bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Efendiler, bir de Bolşevikler aleminden söz edildi. Yine diğer zamanlarda da söz edilmiştir ki, biz Bolşevikleri aramış ve bulmuşuzdur, en son temasımız az çok maddi ve kesin bir şekle girmiştir. Resmen Sovyet Cumhuriyeti’yle haberleşmiştir. Pekala cereyan eden haberleşme içeriğini biliyorsunuz. Sovyet Cumhuriyeti bizim muhtac olabileceğimiz maddi desteğin hepsini vaatmiştir. Silah, top, para vaatmiştir. Eğer şimdiye kadar maddi olan bu desteklerden yararlanamamış isek o kabahat ne bizde, ne de Sovyet Cumhuriyeti’ndedir. Kafkasya’da gerçekleşen yanlış anlamaların sonucudur”⁷. Azerbaycan tarafından gönderilen tüm yardımlar da Sovyet Cumhuriyeti’nin adına çıkarılmaktaydı.

⁵ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçlerinden Seçmeler**, Ankara, 2006, s.64; http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2016/06/soylev_ve_demecleri.pdf (Erişim Tarihi: 31.05.2018)

⁶ Aygün Attar-Sebahattin Şimşir, **Tarihten Günümüze Türkiye’de Azerbaycan Türkleri**, Ankara, 2013, s.115.

⁷ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçlerinden Seçmeler**, s.58.; http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2016/06/soylev_ve_demecleri.pdf

B- ATATÜRK'ÜN SÖYLEVLERİNDE AZERBAJYCAN

Mustafa Kemal Paşa'nın Azerbaycan'la ilgili söylediği sözler onun Azerbaycan ve Azeri Türkleri konusundaki duygu ve düşüncelerini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir⁸. Hem Türkiye'nin, hem de Azerbaycan'ın o dönemdeki bazı ideologları, çok zor dönemlerde bile Sovyet Rusya'ya ilgi duymuş, “sovyetleşme” düşüncesinin Azerbaycan'da da gerçekleşmesine meraklı olmuş ya da bu sürece destek vermiştir. Atatürk, Azerbaycan'ın Sovyet Rusya'nın elinde sömürge haline geldiğini görerek, “*Azerbaycanın sevinçi sevinçimiz, kederi kederimizdir*” sözüyle üzüntüsünü dile getirmiştir. Ayrıca şu değerlendirmede de bulunmuştur: “*bir gün SSCB çökecek, o zaman Türkiye Türkleri dili bir, dini bir, soykökü bir olan Azerbaycan'daki Türk kardeşlerinin yanında olmaya hazır durumda olmalıdırlar. Milletler buna nasıl hazırlanıyor? Manevi köprülerini sağlam atarak. dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür, tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli, olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yaklaşmasını beklememeliyiz, bizim onlara yaklaşmamız gerektir*”⁹.

Atatürk'ün Azerbaycan gösterdiği sevgi ve ilgi her söylevde dikkati çekmektedir: “*Bugün Azerbaycanın istiklalini temsil eden sancağı çekerken ellerimin bir takım hissiyat ve teessürat ile müteharrik olduğunu duyuyorum. Filhakika sancağı çeken benim ellerim idi. Ellerimi tahrik eden, bugünkü bayrağa müşterek olan bütün Türkiye halkının hakiki ve samimi kardeşlik hissiyatı idi*”¹⁰. Aynı şekilde konuyla ilgili 18 Ekim 1921'de Azerbaycan'ın Ankara elçisine şunları söylemiştir: “*Azeri Türklerinin dertleri kendi dertlerimiz ve sevinçleri kendi sevinçlerimiz gibi olduğu için onların isteklerine nail olmaları, hür ve bağımsız olarak yaşamaları bizi pek ziyade sevindirir. Türk'ün ve mazlumların kurtuluşu yolunda Azerbaycan Türklerinin de kanını dökmeye hazır buldukları beyanatınız istilacılara karşı Türkün ve mazlumların kuvvetini artıran pek kıymetkar bir sözdür. Bugünkü sınırlarımız dışında, başka ellerde, başka siyasi zümrelerle isteyerek veya istemeyerek kader ortaklığı yapmış, bizimle dil, ırk ve menşe birliğine, yakın, uzak tarih ve ahlak yakınlığı görülen Türk topluluklarının durumu “tarihin bir hadisesinin bir neticesidir ve Türk milleti için elim bir hatıradır. Fakat Türk milletinin tarihen ve ilmen teşekküldeki asaleti, dayanışmayı asla ihmal etmez*”¹¹.

Atatürk'ün Azerbaycan'la ilgili siyaseti Nahçıvan meselesine de yansımıştır. Nahçıvan'ı “*Türk kapısı*” olarak adlandıran Atatürk, Kars ve Moskovo antlaşmaları sonucunda Azerbaycan'ın bu arazisinin Ermenistan tarafından işgalini engellemiştir. Ayrıca, bununla yetinmeyen Atatürk Türkiye ile Azerbaycan arasında sınırın olmamasından dolayı

⁸ Ahmedli Nazir, **Mustafa Kemal Atatürk**, Bakü, 2002, s.121.

⁹Faiq Elekberov, “Atatürk'ün Azerbaycan ve Turan Sevdası”; http://www.bao.az/categories_Tarix/subcategories_turk-xalqlari-tarix/product_4301582325

¹⁰ İsa Özkan, “Atatürk ve Türk Dünyası”, **Hava Kuvvetleri Dergisi**, 335, (Mayıs-2000), s.81.

¹¹ İ. Özkan, “Atatürk ve Türk Dünyası”..., s.81

yeni bir taktik adım atmıştır. Şöyleki, 1927’de Birleşik Krallığın eliyle yasadışı olarak Kacar Türk Devleti’nin yerine getirilen Muhammed Reza Pehlevi ile anlaşarak arazi değişikliği yapılmasına muvaffak olmuştur. Bunun için Pehlevilere belli bir miktarda para ödeyen Atatürk’ün bu emeğinin sonucu olarak Türkiye ile Azerbaycan arasında on bir bin kilometre uzunlukta sınır bölgesi oluşturulmuştur. “Coğrafi vaziyeti göz önüne getirilirse, gerçekten Azerbaycan’ın Asya’daki kardeş hükümet ve milletler için bir temas ve dayanak noktası olduğu görülür. Azerbaycan’ın bu özel konumu, vazifesini pek mühim kılmaktadır”¹² ifadeleriyle Atatürk, Türkiye’nin Nahçıvan-Azerbaycan aracılığıyla Türk dünyasına olan bağlantısını sağlamak istediğini belirtmiştir. Sovyetler Birliği Türk dünyasında bir dil ve kültür birliğinin gerçekleşmemesi için büyük gayret göstermiş, Rus idaresinde yaşayan Türklerin kullandıkları Arap alfabesini değiştirerek Latin alfabesinin kullanılmasını istemişti. Bu alfabe değişikliği ile, Türkiye ile Sovyet idaresinde yaşayan Türkler arasındaki kültür bağlarında büyük bir kopma olmuştur¹³.

Mustafa Kemal Atatürk’ün Azerbaycan’a gösterdiği ilgi Milli Mücadele döneminde de dikkati çekmektedir. TBMM adına Doğu Cephesi Kumandanlığı’na gönderdiği 1 Aralık 1920 tarihli bir yazı, Türkiye’nin bundan böyle Türk Dünyası’na, ve Azerbaycan’a karşı izleyeceği politikanın ana hatlarını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. O’nun Kazım Karabekir Paşa’ya konuyla ilgili şöyle bir yazı göndermesi dikkate değerdir¹⁴: “Azerbaycan’ın tamamen ve ciddi müstakil bir devlet haline girmesine tarafdarız ve bunun temini için Rusları gücendirmemek ve kuşkulandırmamak şartıyla teşebbüsât-ı lazimedde (gerekli çalışmalarda) bulunacaktır. Bu babda memleketin petrol vs. gibi kendi iktisadi kaynaklarına sahip olması için yine aynı şartla çaişilacaktır. Rusların Azerbaycan’da yapacakları muamele bütün İslam aleminin Bolşevikleri tartmak için bir milyar olacağını Ruslara anlatılmasına gayret olunacaktır. Kafkas meselesinin hudut, vesat’ı nakliye vs. gibi nokta-ı nazarlardan hallinde daima Azerbaycan’ın şimali Kafkasya ve menfaatlerinin bilhassa nazar-ı dikkate alınmasına itina olunacağı gibi 10.08.1920-de Ruslar ve Ermeniler arasında akd olunan mütarekede Azerbaycan’a zarar veren maddelerin kaldırılmasına çalışılacak ve her milletin mukadderatına hakim olması düsturuna binaen, Karabağ vs. gibi Türk ekseriyetiyle meskun yerlerin Azerbaycan’a bağlı bulunması temin edilecektir”¹⁵. Burada dikkati çeken önemli nokta “Azerbaycan’ın tamamen ve ciddi müstakil bir devlet haline gelmesi” söylemiydi. Yani bütün Türklerin birliğinden çok, kültür birliği doğrultusunda Azerbaycan Türklerinin

¹² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, II, Ankara 1989, s.24.

¹³ Selami Kılıç, “Atatürk’ün Büyük Özlemi Türk Dünyası’nda Kültür Birliği”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.9, (1998), s.55

¹⁴ İsmail Çallı, “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Dünyası”, Erdem Dergisi, X/32, Ankara, 1999, s. 475.

¹⁵ Ercan Karakoç, Atatürk’ün Dış Türkler Politikası, İstanbul, 2004, s.56-57.

menfaatleri korunmaya çalışılıyordu. Bu aşamada da en önemlisi de Azerbaycan`ın bağımsız bir devlet konumuna gelmesiydi.

Atatürk, Azerbaycan Cumhuriyeti`nin bağımsızlığı için mücadele yürüten çok büyük bir devlet adamı ve düşünürü olan Muhemmed Emin Resulzade başta olmak üzere bütün “*istiklalci*” Azerbaycanlılara destek olmuştur. Sovyet Rusya`nın baskılarına rağmen İstanbul`da “*Yeni Kafkazy*”, “*Odlu Yurt*”, “*Azerbaycan Yurt Bilgisi*” gibi dergiler çıkarttı. Ayrıca başka dergi ve gazetelerin çıkarılmasına ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ile ilgili etkinliklerin yapılmasına da katkıda bulunmuştur. Böylece Atatürk`ün Türklük düşüncesini Türkiye ile sınırlandırmamıştır. Aksine, Ziya Gökalp gibi Türklüğü “*Turan ülküsü*” olarak daha geniş anlamda ele almıştır. Atatürk, 1920-1930 arasındaki söylemlerinde İslamçılık ve Turançılık ülkülerinin başarıyla sonuçlanamamasından bahsetmiştir. Atatürk`e göre, tek gerçek siyaset milli-ulusal siyasattır ki, bu anlamda “*dünyanın tüm Türklerini içine alacak bir devlet kurmak amacı da gerçekleşmez düşüncedir*”¹⁶.

Bu doğrultuda Atatürk, hiçbir zaman Türkiye dışındaki Türklere karşı tamamen ilgisiz kalmamış, şartlar elverdiğince onlarla ilgilenmiş, özellikle de Azerbaycan Türklerinin Milli Mücadelede oynayabilecekleri hayati rolün farkına varmıştır. Onlar üzerinden Bolşeviklere ulaşarak Bolşevik desteğini elde etmeye çalışmıştır.

Kısacası, Mustafa Kemal Atatürk Azerbaycan Türkleri ve Azerbaycan halkı ile yakından ilgilenmiş ve Azerbaycan kamuoyu ve halkının sevgisini kazanmıştır.

¹⁶Faik Elekberli, **Turan Sivilizasyonuna Giriş: Turan Mefkuresi ve Tanrıçılık**, Bakü, 2017, s.436.

SONUÇ

Atatürk'ün Türklük anlayışı sadece Türkiye Türklüğü ile sınırlı değildir. Ziya Gökalp gibi Türklüğü Turan ülküsü olarak daha geniş anlamda ele almıştır. Atatürk 1920-1930 yıllarındaki söylevlerinde İslamcılık ve Turancılık fikirlerinin başarıyla sonuçlanmadığını ifade etmiştir. O'na göre *“tek gerçek siyaset milli-ulusal siyasettir”*. Bu anlamda *“dünyanın tüm Türklerini içine alacak bir devlet kurmak amacı da gerçekleşmez düşüncedir”*.

Atatürk, hiçbir zaman Türkiye dışındaki Türklere karşı tamamen ilgisiz kalmamıştır. Şartlar elverdiğince onlarla da ilgilenmiş, özellikle Azerbaycan Türklerinin Milli Mücadele'de oynayabilecekleri hayati rolün farkına varmıştır.

Kısacası, Mustafa Kemal Atatürk Azerbaycan Türkleri ve Azerbaycan halkı ile yakından ilgilenmiş ve Azerbaycan kamuoyu ve halkının sevgisini kazanmıştır. Atatürk'ün Türkiye dışındaki Türk dünyası ile ilgili politikasında Azerbaycan'ın ne kadar öncelikli önem arzettiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim bunu söylevlerinde görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

1- Kitaplar

AHMEDLİ, Nazir, **Mustafa Kemal Atatürk**, Bakü, 2002.

ALİYEVA, Ülviye, **Azerbaycan ve Atatürk**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015.

ASLAN, Mahir, **Atatürk ve Azerbaycan Politikası**, Edirne Trakya Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, s.59.

ATTAR, Aygün – ŞİMŞİR, Sebahattin, **Tarihten Günümüze Türkiye`de Azerbaycan Türkleri**, Ankara, 2013.

Atatürk`ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları, (Derleyen: Sadi Borak –Utkan Kocatürk), V, Ankara, 1972.

ELEKBERLİ, Faik, **Turan Sivilizasyonuna Giriş: Turan Mefkuresi ve Tanrıçılık**, Bakü, 2017.

KARAKOÇ Ercan, **Atatürk`ün Dış Türkler Politikası**, İstanbul, 2004.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk`ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, 1984.

2- Makaleler

ÇALLI, İsmail, “*Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Dünyası*”, **Erdem Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, X/32, Ankara, 1999, s.475-485.

ÇELEBİ, Ercan, “*Atatürk ve Türk Dünyası*”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, XVIII/1 (Ocak-2010), s.199-208.

KILIÇ, Selami, “*Atatürk`ün Büyük Özlemi Türk Dünyası`nda Kültür Birliği*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.9, (1998), s.53-60.

ÖZKAN, İsa, “*Atatürk ve Türk Dünyası*”, **Hava Kuvvetleri Dergisi**, 335, (Mayıs-2000), s. 84-90.

3- Elektronik Kaynaklar

http://www.bao.az/categories_Tarix/subcategories_turk-xalqları tarix/product_4301582325